

ฟ้อนกลองยาว: นาฏยลักษณ์และการประยุกต์การแสดงพื้นบ้านอีสานในบริบทวัฒนธรรมท้องถิ่นนิยม
I San Long Single Head Drum Dance: Theatrical Dance Characteristic and The Application of Isan Folk Performance in The Context of Local Popular Culture.

ธัญลักษณ์ มุณสูวรรณ

Thanyalak Moonsuwan

อาจารย์ ประจำหลักสูตรศิลปกรรมศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาศิลปะการแสดง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
Lecturer from The Fine and Applied Arts Program in Performing Arts Mahasarakham University
Corresponding Author Email: thanyalak.moo@msu.ac.th

Received: 26 December 2021

Revised: 22 March 2022

Accepted: 26 March 2022

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาพัฒนาการและองค์ประกอบของฟ้อนกลองยาวอีสาน และ 2. เพื่อศึกษานาฏยลักษณ์และการประยุกต์ของฟ้อนกลองยาวอีสานในบริบทวัฒนธรรมท้องถิ่นนิยม เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีเครื่องมือในการวิจัยประกอบด้วย (1) แบบสำรวจ (2) แบบสังเกต (3) แบบสัมภาษณ์ โดยมีกลุ่มเป้าหมายในการวิจัย จำนวน 32 คน คือ ผู้รู้จำนวน 5 คน กลุ่มผู้ปฏิบัติ จำนวน 7 คน กลุ่มประชาชนทั่วไปจำนวน 20 คน ทั้งหมดมาจากการเลือกแบบเจาะจง แล้วนำข้อมูลที่รวบรวมได้จากเครื่องมือการวิจัยและเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องมาวิเคราะห์แบบเชิงเนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า 1) กลองยาวเป็นวงดนตรีพื้นบ้านอีสานที่นิยมเล่นกันในประเพณีหรือเทศกาลต่าง ๆ เริ่มต้นจากการที่ชาวบ้านมาร่วมกันตีกลอง เพื่อความสนุกสนานไม่มีรูปแบบ และเมื่อการฟ้อนเริ่มมีการประกวดแข่งขันกลองยาว ทำให้เกิดรูปแบบการแสดงที่หลากหลายทั้งการแสดงและการแปรขบวน ซึ่งในการฟ้อนกลองยาวประกอบด้วย ดนตรี ทำฟ้อน เครื่องแต่งกาย และ 2) การแข่งขันกลองยาวในงานประเพณีได้รับความนิยม ทำให้แต่ละคณะกลองยาวมีการประยุกต์การแสดง จากท่าฟ้อนที่มีเพียง (1) ท่าจากวิถีชีวิต (2) ท่าเลียนแบบสัตว์ (3) ท่าธรรมชาติ มาประยุกต์ท่าฟ้อนจากท่าแม่บทอีสาน และท่าจากการแสดงวงโปงลาง และท่ารำแบบผสมผสานทั้งของเดิมและของใหม่ให้มีความสวยงามกว่าของเดิม ทำให้ได้รับความนิยมและส่งเสริม ให้แต่ละชุมชน ได้มีการพัฒนาท่าฟ้อนให้การแสดงมีความน่าสนใจ และได้รับความนิยมเพิ่มขึ้น

คำสำคัญ: ฟ้อนกลองยาว, นาฏยลักษณ์, การประยุกต์

Abstract

This research consists purposes 1. to study the development and composition of the Isan long drum and 2. to study dance Characters and applications of Isan long drums in the context of local popular culture. is qualitative research There are research tools consisting of (1) survey form (2) observation form (3) interview form, with the research target group of 32 people, namely 5 people who know the group, the group of practitioners 7 people, the general public group of 20 people, all comes from a specific selection and then take the information collected from research tools and related documents to content analysis. The results showed that 1) long single- head drum performance is an Isan folk troupe that is popularly performed in various traditions or festivals. It started with villagers coming together to play drums for fun and without any form of drummer or dancer procession. Later on, the competition of long single-head drum was started that resulting in a variety of performing formats both drummer and dancer procession transformation. The Long Single- Head

Drum performance consists of music, dance movements, costumes and 2) this performance competition in the tradition has been popularly organized so each troupe has adapted its performance from the original that there are only the three types of dance movements: (1) dance movements derived from people's lifestyles (2) dance movements derived from animals' movements and (3) dance movements derived from nature to the application of dance movements derived from the Isan master dance, the Pong Lang show, and the combination of old and new dance movements that is more beautiful than the original. Thus, it is popular with people and each community has been encouraged to develop the dance and performance to make it more interesting and popular.

Keywords: Long Single- Head Drum Dance, Theatrical Dance Characteristic, Application

บทนำ

กลองยาวในวิถีชีวิตคนอีสานปรากฏในขบวนแห่ประเพณีต่าง ๆ เช่น แห่พระเวส แห่สงกรานต์ แห่นาค แห่กฐิน แห่ผ้าป่า หรืออาจใช้แห่กิจกรรมสร้างสรรค์อื่น ๆ กลองยาวจึงเป็นเครื่องดนตรีที่มีบทบาทสำคัญของชุมชน อีกทั้งยังเป็นเครื่องดนตรีที่เหมาะสมสำหรับบรรเลงในขบวนแห่มากกว่าดนตรีประเภทอื่น ๆ เพราะได้ยินไปไกลและก่อให้เกิดความสนุกสนาน เป็นขบวนที่เรียกความสนใจจากผู้คน จะมีลีลาท่าทางที่สวยงามแปลกตาอีกด้วย เวลาบรรเลงสามารถเคลื่อนย้ายเป็นขบวนได้ง่าย ซึ่งกลองยาวจะรับหน้าที่เป็นผู้นำขบวนเสมอ (มนู ครูทไชยยันต์, 2526, น.1)

การแสดงกลองยาวในขบวนมีองค์ประกอบที่สำคัญที่ขาดมิได้เลย คือการฟ้อนในขบวนหรือที่ เรียกว่า ฟ้อนกลองยาวที่เป็น การแสดงท่าทางประกอบกับจังหวะกลองในทำนองต่าง ๆ แสดงออกถึงความสนุกสนานและการมีส่วนร่วมในขบวนแห่และปรากฏ ในทุกท้องถิ่น โดยเฉพาะวัฒนธรรมกลองยาวนิยมเล่นในภาคอีสานมีวิวัฒนาการที่แตกต่างกันตามยุคสมัย ระยะที่มีการช่วงชิงความ เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละจังหวัด โดยจังหวัดมหาสารคามก็เป็นอีกจังหวัดหนึ่งที่หยิบยกกลองยาวขึ้นมาเป็นเอกลักษณ์ในช่วงกระตุ้น ปีท่องเที่ยวไทย เป็นต้นมา (เจริญชัย ชนไฟโรจน์, 2530, น.25)

ฟ้อนกลองยาว อำเภอลำปำปทุม แต่เดิมเป็นกลองยาวแบบดั้งเดิมหรือแบบโบราณ มีเครื่องดนตรีประกอบจำนวนไม่มาก ฟ้อน กลองยาวก็เช่นเดียวกัน คือแบบดั้งเดิมหรือแบบโบราณไม่มีการฟ้อนนำหน้าขบวน แต่เมื่อวงกลองยาวมีการประยุกต์ขึ้นเป็นที่นิยม มากกว่าเดิมจึงมีการฟ้อนนำหน้าขบวนเพื่อความสวยงาม อีกทั้งยังพัฒนาเพื่อประกอบการแข่งขัน ที่คณะกลองยาวแต่ละคณะ ก็สร้างสรรค์การฟ้อนด้วยการจัดระเบียบแบบแผนการฟ้อนกลองยาวให้มีความสวยงามมากขึ้น ซึ่งกลายมาเป็นองค์ประกอบที่ สำคัญของขบวนแห่กลองยาวที่มีท่าฟ้อนตามขนบนิยมดั้งเดิม (สมบัติ ทับทิมทอง, 2544, น.44-52)

การประยุกต์ของฟ้อนกลองยาวอีสาน ในปัจจุบันนี้ได้มีปรับเปลี่ยนรูปแบบการฟ้อนในขบวนแห่ให้มีการแปรขบวนอย่าง สวยงามน่าชมมากขึ้น ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของการฟ้อนกลองยาว ในปัจจุบันโดยแต่ละคณะจะคิดสร้างสรรค์ท่าฟ้อนจากการสังเกต หรือเลียนแบบท่าฟ้อนใหม่ ๆ จากท่าฟ้อนแม่บทอีสาน และท่าฟ้อนในการแสดงวงโปงลางมาปรับประยุกต์ ซึ่งเรียกท่าเหล่านั้นว่า ท่าฟ้อนประยุกต์ และเรียบเรียงท่าฟ้อนให้เกิดความกลมกลืน สวยงามจนทำให้กลายเป็นนาฏยลักษณะของการฟ้อนกลองยาวใน ปัจจุบัน โดยเฉพาะที่อำเภอลำปำปทุม จังหวัดมหาสารคาม ที่มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับในเรื่องความนิยมการแห่กลองยาวของชุมชน เพราะมีการตั้งคณะกลองยาวเป็นจำนวนมาก ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2526 จนถึงปัจจุบัน และนอกจากนี้ยังมีการจัดให้มีการแข่งขันแสดง กลองยาวเป็นประจำทุกปีจนกลายเป็นงานประเพณีของอำเภอที่สร้างชื่อเสียง และทำให้มีผู้คนและนักท่องเที่ยวให้ความสนใจ ตลอด มาและมีจำนวนเพิ่มขึ้นทุกปี

ดังนั้น จากปรากฏการณ์ของฟอนกลองยาวอีสานในพื้นที่อำเภอลำปุม ทำให้เห็นการปรับปรนทางวัฒนธรรมในมิติต่าง ๆ ของกลองยาวอีสาน ทั้งในด้านการคงอยู่ทางด้านนาฏยลักษณ์การประยุกต์ ให้สัมพันธ์กับวัฒนธรรมนิยมหรือแม้แต่การสร้างสรรค์ตามบริบทพื้นที่ ฉะนั้นการศึกษาถึงนาฏยลักษณ์และการประยุกต์ฟอนกลองยาวอีสาน อำเภอลำปุม จะทำให้เห็นถึงภูมิปัญญาในการละเล่นท้องถิ่นที่มีการสืบทอดส่งต่อมาอย่างเป็นระบบ อีกทั้งวิธีการปรับปรนนาฏยลักษณ์ดั้งเดิมการประยุกต์ให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมนิยมได้อย่างกลมกลืนการสร้างสรรค์ที่แฝงไว้ด้วยวิถีคิดและออกแบบตามภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สามารถนำมาเป็นต้นแบบและหลักการในการปรับปรุงการละเล่นท้องถิ่นกับวัฒนธรรมสมัยนิยมเพื่อเป็นการสร้างมูลค่าให้กับทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนได้อีกทางหนึ่ง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการและองค์ประกอบของฟอนกลองยาวอีสาน
2. เพื่อศึกษานาฏยลักษณ์และการประยุกต์ของการฟอนกลองยาวอีสานในบริบทวัฒนธรรมท้องถิ่นนิยม

วิธีการดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย ได้แก่ จำนวน 32 คน ประกอบด้วย 1) กลุ่มผู้รู้ (Key Informant) ได้แก่ กลุ่มบุคคลที่ให้ข้อมูลเชิงลึก ผู้เชี่ยวชาญทางด้านดนตรีพื้นบ้านและฟอนอีสาน เพื่อให้ข้อมูลทางวัฒนธรรมศิลปะการถ่ายทอด ส่งเสริมคุณค่า และการวิเคราะห์นาฏยลักษณ์และการประยุกต์ จำนวน 5 คน 2) กลุ่มผู้ปฏิบัติ ประกอบด้วย นักแสดงฟอนกลองยาวอีสาน คณะกลองยาวในอำเภอลำปุม จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 7 คน และ 3) กลุ่มบุคคลทั่วไป ได้แก่ นักเรียน นักศึกษา ประชาชนทั่วไป จำนวน 20 คน โดยทั้งหมดมาจากการเลือกแบบเจาะจง

2. เครื่องมือในการวิจัย ได้แก่ ประกอบด้วย 1) แบบสำรวจ (Basic Survey) เป็นการสำรวจเพื่อหาข้อมูลเบื้องต้นของพื้นที่ทำการวิจัย และ 2) แบบสัมภาษณ์ (Interview Form) แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structure Interview) และแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview Form) ใช้สัมภาษณ์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยมีรายละเอียด คือ (1) แบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้างเพื่อสัมภาษณ์ที่กระบวนการในรูปแบบฟอนกลองยาวอีสาน การสัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้ ผู้ปฏิบัติ และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป เพื่อตอบคำถามประเด็นการวิจัยว่าประวัติความเป็นมาของฟอนกลองยาวเป็นอย่างไร แนวทางการสืบทอดฟอนกลองยาวอีสานเป็นอย่างไร (2) แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างเป็นการสัมภาษณ์แบบเปิดกว้างไม่จำกัดคำตอบเพื่อ จับประเด็นนำมามีความหมายโดยใช้ทฤษฎี แล้วนำมาวิเคราะห์หาคำตอบในการพัฒนาฟอนกลองยาวอีสาน และ (3) แบบสังเกตเป็นแบบสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมเพื่อสังเกตกิจกรรมของชาวบ้านในการฟอนกลองยาวอีสาน

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาด้านองค์ประกอบของฟอนกลองยาวอีสาน ทำฟอนกลองยาวรูปแบบการแสดง แม้ทำการฟอนอีสาน เป็นการศึกษาจากเอกสารที่มีการบันทึกเอาไว้ทั้ง ที่เป็นภาษาไทย และภาษาอังกฤษจากหนังสือ ตำรา บทความ สารคดี รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือพิมพ์ จดหมายเหตุ อินเทอร์เน็ต เป็นต้น

4. การวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยการนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมาย และการรวบรวมข้อมูลเอกสารต่าง ๆ มาวิเคราะห์ในเชิงเนื้อหา (Content Analysis)

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องฟ้อนกลองยาว: นาฏยลักษณ์และการประยุกต์การแสดงพื้นบ้านอีสานในบริบทวัฒนธรรมท้องถิ่นนิยม ผู้วิจัยสามารถจำแนกผลการวิจัยได้ ดังนี้

1. การศึกษาพัฒนาการและองค์ประกอบของฟ้อนกลองยาวอีสาน

ผลการวิจัยพบว่า ประกอบด้วย

1.1 พัฒนาการและองค์ประกอบของฟ้อนกลองยาวอีสาน

1) พัฒนาการของฟ้อนกลองยาวอีสาน กลองยาวเป็นดนตรีพื้นบ้านอีสาน ที่ยังนิยมเล่นกันมากในภาคอีสานปัจจุบัน โดยเฉพาะงานประเพณีหรือเทศกาลต่าง ๆ ซึ่งกลองยาวจะต้องมีส่วนร่วมอยู่ด้วยเสมอ เช่น ในงานบุญ เดือน 4 หรือบุญผะเหวดมี ขบวนแห่ผะเหวด งานบุญเดือน 6 เป็นต้น ในทุก ๆ ขบวนแห่จะต้องมีกลองยาวเป็นส่วนหนึ่งของแต่ละขบวน เมื่อมีงานประเพณีดังกล่าวข้างต้น ได้มีการจ้างกลองยาวไปแสดง กลองยาวจึงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ความสนุกสนาน และในปัจจุบันมีขบวนฟ้อนประกอบอย่างสวยงาม

พัฒนาการกลองยาวของอีสาน ได้แบ่งเป็นช่วงเวลา ดังนี้

ช่วงที่ 1 เป็นช่วงวัฒนธรรมบันเทิงของท้องถิ่นชุมชนอีสาน จะมีกิจกรรมตามความเชื่อทางศาสนาและตาม ค่านิยมของชุมชน เรียกว่า การปฏิบัติตามออกบ้านเมืองมีความสำคัญต่อชุมชนมาก เพราะนอกจากการประกอบอาชีพเพื่อสร้าง ปัจจัย 4 แบบแผนที่ชาวอีสานยังถือว่าเป็นวิถีชีวิตประเพณีสำคัญ คือ ฮีตสิบสอง เป็นประเพณีสำคัญซึ่งบรรพชนกำหนดให้เป็น ประเพณีส่วนรวมสืบต่อกันมาหลายยุคสมัย ได้แก่ เดือนอ้าย ทำบุญเข้ากรรมหรือ เข้าปริวาสกรรม เดือนยี่ทำบุญคูณลาน เดือนสาม ทำบุญข้าวจี เดือนสี่ทำบุญผะเหวดหรือ บุญมหาชาติ โดยเฉพาะประเพณีที่มีขบวนแห่ก็จะนิยมให้มีกลองยาวตีประกอบเพื่อให้เกิด ความครึกครื้นสนุกสนาน จนกลองยาวกลายเป็นส่วนหนึ่งของประเพณีแทบทุกท้องถิ่น

ช่วงที่ 2 ช่วงเริ่มจัดการแข่งขัน เมื่อกลองยาวได้รับความนิยมแพร่หลายกันมากขึ้น และเพื่อเป็นการพัฒนาฝีมือ การแสดงกลองยาวของชาวอีสาน และเพื่อต้องการสืบทอดหรือถ่ายทอดการตีกลองยาวโดยเริ่มมีการจัดประกวดแข่งขันกลองยาว ทำให้เกิดการปรับปรุง และพัฒนารูปแบบการแสดง ท่าฟ้อนกลองยาว ให้มีความสวยงามแปลกไปจากเดิม จัดให้มีระเบียบแบบ แผนมากยิ่งขึ้น ทั้งจังหวะทำนองดนตรี ที่บรรเลงผสมให้มีความสนุกสนาน มีการจัดระเบียบท่าฟ้อนให้มีความสวยงาม และพร้อม เปรียบกัน จึงทำให้เห็นขบวนแห่กลองยาวมีความน่าสนใจและน่าตื่นตาดัง โดยมีการปรับปรุงรูปแบบให้สวยงามน่าชมมากยิ่งขึ้น

ช่วงที่ 3 ช่วงพัฒนาการจัดแข่งขันแบบประยุกต์ เมื่อคณะกลองยาวส่วนมากเปลี่ยนไปนิยมบรรเลงกลองยาว แบบประยุกต์มากขึ้น คณะกรรมการจัดการแข่งขันจึงได้ปรับเปลี่ยนเกณฑ์การแข่งขันใหม่ให้มีความเหมาะสม อีกทั้งรูปแบบการ แต่งกายของผู้ฟ้อนกลองยาวเป็นการออกแบบตามวิถีวัฒนธรรมความเข้าใจของความงามของชาวบ้านเพื่อเป็นการอนุรักษ์การแต่ง กายพื้นเมืองไว้ ส่วนการฟ้อนประกอบกลองยาวเป็นท่ารำพื้นฐานจากท่วงท่าธรรมชาติ ซึ่งเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการบรรเลงแบบ ประยุกต์ จึงมีการแปรแถวในรูปแบบต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับจังหวะและทำนอง มีการแสดงการต่อตัวหลายรูปแบบ มีการแปรแถว และมีการใช้เทคนิคแปลก ๆ ในการตีกลองแสดงท่าผาดโผน เป็นต้น และการฟ้อนกลองยาวแบบประยุกต์เป็นท่าฟ้อนที่เลียนแบบ ท่ารำแบบนาฏศิลป์ ท่าแม่บทอีสาน ท่าฟ้อนจากวงโปงลาง ที่มีลีลาท่าทางดึงดูดความสนใจให้กับผู้ชมเกิดความสนุกสนาน เกิด ความประทับใจและได้รับความนิยมมากยิ่งขึ้น

1.2 องค์ประกอบของฟ้อนกลองยาวอีสาน

1) เครื่องดนตรีกลองยาว มีเครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลง คือ กลองยาวประมาณ 3-5 ใบ กลองตุ้มหรือหนังกลอง รำมะนา 1 ใบ ฉาบ 1 คู่ และกลองตุ้มหรือกลองรำมะนาจำนวน 2 ใบ หรือเพิ่มตามขนาดของวง

2) เครื่องแต่งกาย การแต่งกายของผู้ฟ้อนกลองยาวในช่วงแรกผู้ฟ้อนแต่งกายด้วยการสวมเสื้อแขนกระบอกสีกรมท่า ผ่าถุงสีพื้นบ้านเดียวกัน ห่มสไบเพียงที่เป็นผ้าหรือผ้าฝ้ายพื้นบ้าน ในยุคปัจจุบันการแต่งกาย ได้พัฒนามาเป็นเสื้อแขนกระบอกแขนยาวสีสดใส ผ่าถุงเป็นผ้าฝ้ายหรือผ้าซิดสีที่เข้ากัน ห่มสไบเฉียงและมีเครื่องประดับดอกไม้ประกอบการแต่งกายให้สวยงามมากขึ้น

รูปภาพที่ 1 ลักษณะการแต่งกายของผู้ฟ้อนและผู้ตีกลองยาวแต่ละคณะ (ที่มา: ผู้วิจัย)

3) กระบวนท่าฟ้อน มีแนวคิดในการสร้างสรรค์ท่าฟ้อนที่มาจากกระบวนท่าทางจากหลาย ๆ ที่ เช่น ท่าทางในการประกอบวิชาชีพ คือ การทำนา การทอผ้า ทำตีกองยาว และยังนำท่าทางที่เป็นท่ารำแม่บทอีสานเข้ามาสร้างสรรค์ท่า เช่น ท่าพระรามแผลงศร ท่าลมพัดพร้าว เป็นต้น และท่าฟ้อนก็มีการปรับปรุงแบบให้มีความสวยงามและน่าสนใจมากยิ่งขึ้น เช่น ท่าของการใช้อุปกรณ์ประกอบการแสดง เช่น กระดัง กลีบดอกบัว ผ้าไหม โดยผู้คิดสร้างสรรค์ท่าจะเป็นทั้งคนในชุมชนที่มีความรู้และสนใจด้านการฟ้อน หรืออาจารย์สอนนาฏศิลป์ที่มีความรู้ด้านนาฏศิลป์ประจำโรงเรียนในอำเภอ เมื่อเกิดการจัดระเบียบสร้างรูปแบบดั้งเดิมหรือโบราณแล้ว ก็ทำให้ชาวบ้านที่กลองยาวมีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น

4) รูปแบบขบวนกลองยาว รูปแบบขบวนกลองยาวมีหลายรูปแบบ เช่น แแถวตอน แแถวหน้ากระดาน แแถววงกลม แแถวสลับฟันปลา เป็นต้น นอกจากนี้ยังนิยมมีรูปแบบแถวเรียงคู่ ให้หัวขบวนและท้ายขบวนมีผู้ตีกลองยาวเดินตามขบวนอยู่ด้านหลัง หรือ แถวคู่ แปรแถวโค้งเป็นครึ่งวงกลมรอบผู้ตีกลอง

รูปภาพที่ 2 ท่าฟ้อนแบบประยุกต์ ในงานออนซอนกลองยาววาปีของดีพื้นบ้าน ปีพ.ศ. 2562 (ที่มา: ผู้วิจัย)

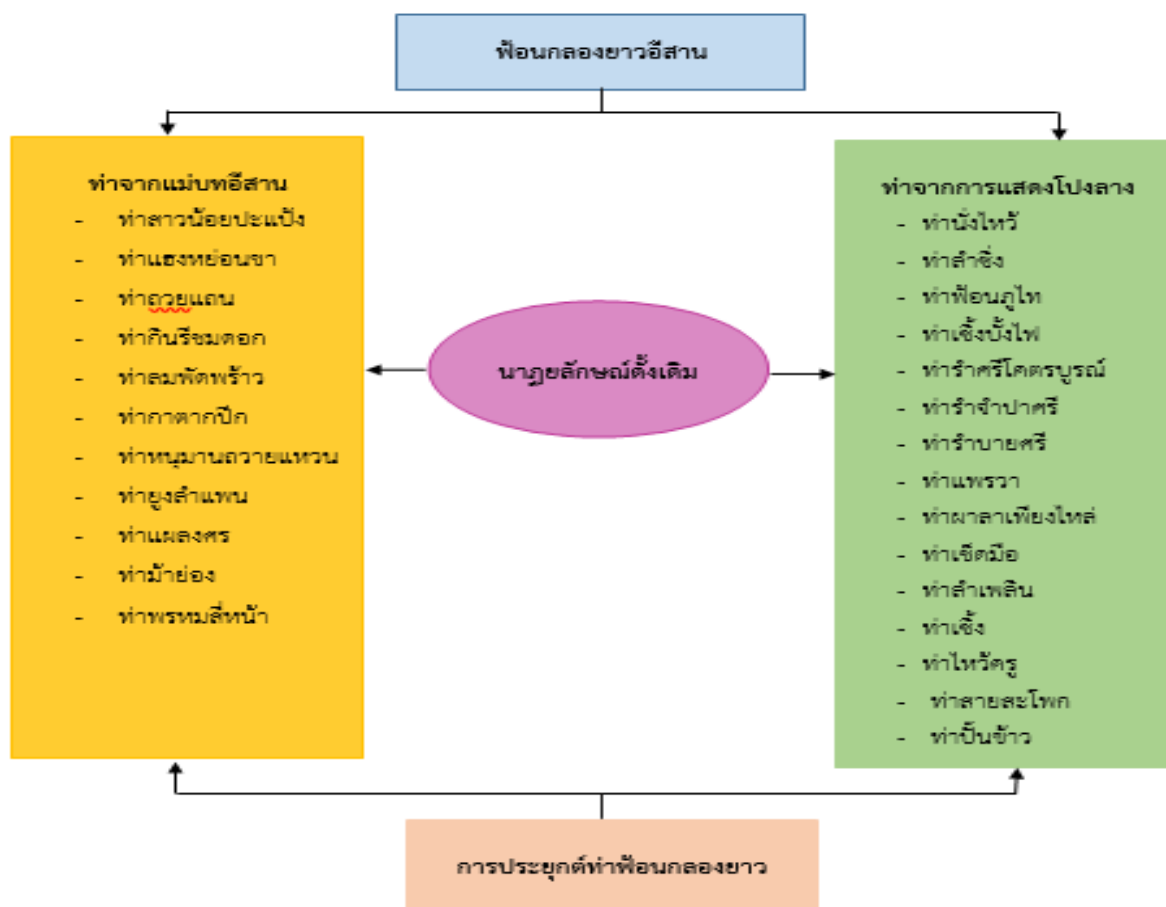
2. นาฏยลักษณะและการประยุกต์การฟ้อนกลองยาวอีสานในบริบทวัฒนธรรมท้องถิ่นนิยม

ผลการวิจัยพบว่า ประกอบด้วย

2.1 นาฏยลักษณะดั้งเดิมของการฟ้อนกลองยาวอีสาน เป็นภูมิปัญญาในการเล่นของชาวอีสานที่สามารถดึงเอาท่าทางที่มาจากกิจวัตรประจำวันสิ่งแวดล้อมรอบตัว การเลียนแบบกิริยาของสัตว์ หรือแม้แต่สิ่งของนำมาสื่อสารด้วยภาษากายที่เคลื่อนไหวตามจังหวะกลอง ท่าทางในการแสดงออกสามารถสะท้อนวิถีชีวิตความเชื่อหรือแม้แต่ภูมิปัญญาของชาวอีสานได้อย่าง

ดี และการถ่ายทอดส่งต่อทำทางเหล่านี้จากรุ่นสู่รุ่นมาจนถึงปัจจุบันจนกลายเป็นนาฏยลักษณ์ที่มีความงดงามเป็นธรรมชาติ และมีความโดดเด่น จนกลายเป็นวัฒนธรรมของท้องถิ่น

2.2 การประยุกต์ฟ้อนกลองยาวอีสานในบริบทวัฒนธรรมท้องถิ่นนิยม เริ่มต้นจากการเป็นวัฒนธรรมบันเทิงและเริ่มพัฒนาสู่ประเพณีท้องถิ่นที่มีคนนิยมมากขึ้นจนกลายเป็นการแข่งขัน และเป็นประเพณีประจำอำเภอมหาสารคาม การประกวดเป็นจุดเริ่มต้นของการประยุกต์ทำฟ้อนของคณะกลองยาวต่าง ๆ การออกแบบท่าฟ้อนให้มีความหลากหลาย การออกแบบการเคลื่อนไหว การใช้พื้นที่เพื่อแปรขบวนไปพร้อม ๆ กับวงกลองยาว ทำให้เกิดการคิดค้นกระบวนท่าเชื่อม การประยุกต์ท่าฟ้อนทำให้ท่าฟ้อนกลองยาวมีความซับซ้อน มีแบบแผนมากยิ่งขึ้น รวมถึงการเคลื่อนไหวร่างกาย การใช้มือ แขน ขา และ สะโพก ก็จะชัดเจนและมากขึ้นกว่าความเป็นธรรมชาติในการฟ้อนแบบดั้งเดิม แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นความเป็นท้องถิ่นนิยมที่ค่อนข้างเข้มแข็ง ก็จะทำให้คณะกลองยาวยังคงรักษานาฏยลักษณ์ดั้งเดิมการฟ้อนของท้องถิ่นนิยมไว้ ถึงแม้บริบทและเงื่อนไขจะเปลี่ยนแปลงไป

รูปภาพที่ 3 แผนภูมิสรุปนาฏยลักษณ์ดั้งเดิมและการประยุกต์ทำฟ้อนกลองยาวอีสาน (ที่มา: ผู้วิจัย)

ท่าฟ้อนที่นำมาประยุกต์เป็นท่ารำจากแม่ท่าแม่บทอีสาน เช่น ทำสาวน้อยประแป้ง ทำกินรีชมดอก ทำกาตากปิก ทำหนุมานถวายแหวน ทำม้าย่อง ทำลมพัดพร้าว ทำถวญแลน เป็นต้น และท่าที่มาจากการแสดงพื้นบ้าน เช่น ทำลำซิ่ง ทำฟ้อนภูไท ทำเซิ้งบั้งไฟ ทำรำจำปาศรี ทำรำบายศรี ทำลำเพลิน ทำรำศรีโคตรบูรณ ทำเซิ้ง ทำไหว้ครู เป็นต้น

ท่าฟ้อนกลองยาวประยุกต์ที่นำท่าฟ้อนจากแม่บทอีสานซึ่งเป็นความนิยมที่ปรากฏอยู่ในการฟ้อนอีสานหลาย ๆ ประเภทแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ยังยึดโยงเกาะเกี่ยวกันได้อย่างดี และยังคงมีร่องรอยของอัตลักษณ์ท้องถิ่นที่แสดงตัวตนของชุมชนได้อย่างดีงาม ในขณะเดียวกันก็มีการผสมผสานกับท่าฟ้อนดั้งเดิมที่มีมาแต่โบราณได้อย่างลงตัว

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องฟ้อนกลองยาว: นาฏยลักษณ์และการประยุกต์การแสดงพื้นบ้านอีสานในบริบทวัฒนธรรมท้องถิ่นนิยม ผู้วิจัยสามารถสรุปผลการศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์ได้ ดังนี้

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการและองค์ประกอบของฟ้อนกลองยาวอีสาน พบว่า พัฒนาการการแสดงกลองยาว มีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อก่อให้เกิดความสนุกสนาน และเมื่อเริ่มมีการจัดการประกวดแข่งขันกลองยาวทำให้เกิดการตื่นตัวของเหล่าคณะกลองยาว มีการปรับปรุงและพัฒนารูปแบบการแสดงกลองยาวให้แปลกไปจากเดิม ทั้งจังหวะทำนองดนตรี เพิ่มความสนุกสนานและน่าตื่นต้ายิ่งขึ้น ส่วนท่าฟ้อนมีการจัดระเบียบท่าฟ้อนให้มีความสวยงาม มีแนวคิดในการสร้างสรรค์ท่าฟ้อนที่มาจากการแสดงหลาย ๆ ประเภท ได้แก่ ท่าฟ้อนจากแม่บทอีสาน ท่าฟ้อนจากการแสดงวงโปงลาง และองค์ประกอบของฟ้อนกลองยาวอีสาน ประกอบไปด้วยดนตรี ท่าฟ้อน และเครื่องแต่งกายที่แต่เดิมเป็นผ้าที่ทอไว้สำหรับชีวิตประจำวัน ต่อมาได้พัฒนาเป็นผ้าทอที่มีสีสันตัดเป็นเส้นแขนกระบอก นุ่งผ้าขึ้นฝ้าย และหมสไบชนิด สวมเครื่องประดับ ทัดดอกไม้ อีกทั้งรูปแบบของการฟ้อนในขบวนแห่ก็มีการหยุดแปรขบวนด้วยการออกแบบการใช้พื้นที่มากขึ้นเมื่อมีการแข่งขัน

2. เพื่อศึกษานาฏยลักษณ์และการประยุกต์ของการฟ้อนกลองยาวอีสานในบริบทวัฒนธรรมท้องถิ่นนิยม พบว่า การฟ้อนกลองยาวอีสานจากนาฏยลักษณ์ดั้งเดิมเกิดจากการผสมผสานปรับปรนเอาอย่างจากปรากฏการณ์ฟ้อนในสังคมอีสานในหลายหลายมิติ โดยประยุกต์ท่าฟ้อนจากท่าแม่บทอีสาน ซึ่งท่าฟ้อนกลองยาวที่มาจากแม่บทอีสานที่ใช้ในวงกลองยาว ได้แก่ ท่าสาวน้อย ประแป้ง ท่าแอ้งหย่อนขา ท่าถวยถวน ท่ากาตากปีก ท่าหนุมานถวยแหวน ท่ายูงรำแพน และท่าม้าย่อง เป็นต้น และการประยุกต์ท่าฟ้อนจากท่าการแสดงพื้นบ้านที่มาจากการแสดงวงโปงลาง เช่น ท่าไหว้ ท่าเซิ้งบั้งไฟ ท่ารำบายศรี ท่าศรีโคตรบูรณ์ ท่าโนราห์เล่นน้ำ เป็นต้น

การฟ้อนกลองยาวอีสาน เป็นการแสดงพื้นบ้านอีสานที่เป็นมรดกของชุมชนโดยแท้จริง ด้วยวิถีชีวิตของคนอีสานถูกยึดโยงกับประเพณี และพิธีกรรมที่เป็นฮีตคองซึ่งถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่บรรพชน ฮีตคองนั้นเป็นดังกุศโลบายที่สร้างขวัญและกำลังใจ ตลอดจนปทัสถานในการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุขของคนในชุมชน ดนตรีและการละเล่นจึงกลายเป็นส่วนหนึ่งที่เสริมสร้างความสนุกสนานในประเพณีต่าง ๆ โดยเฉพาะประเพณีบุญกลองยาวจึงเกิดขึ้นจากชุมชน จากภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยแท้ และได้พัฒนามาตามบริบทและปรากฏการณ์ทางสังคมจนถึงปัจจุบัน ถึงแม้วัฒนธรรมสมัยใหม่จะเข้ามาปะปนเช่นไร ความเป็น “ท้องถิ่นนิยม” ก็ยังคงยึดโยงความเป็นอัตลักษณ์ดั้งเดิมไว้ให้เห็นเช่นเดิม จึงเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความแข็งแกร่งของวัฒนธรรมที่เกิดจากภูมิปัญญา และองกามในชุมชนมาอย่างยาวนาน

การอภิปรายผล

การวิจัยเรื่องฟ้อนกลองยาว: นาฏยลักษณ์และการประยุกต์การแสดงพื้นบ้านอีสานในบริบทวัฒนธรรมท้องถิ่นนิยม ผู้วิจัยสามารถอภิปรายผลการวิจัยได้ ดังนี้

1. นาฏยลักษณ์และการประยุกต์การแสดงพื้นบ้านอีสานของฟ้อนกลองยาว ในบริบทวัฒนธรรมท้องถิ่นนิยมเริ่มต้นจากการเป็นวัฒนธรรมบันเทิงของท้องถิ่น โดยเป็นกิจกรรมหนึ่งในงานประเพณีสำคัญของอีสาน เช่น เดือนยี่ทำบุญคูณลาน เดือนสี่ทำบุญผะเหวด เป็นต้น โดยงานประเพณีเหล่านี้มักมีขบวนแห่สนุกสนานก็จะมีการเล่นกลองยาวเป็นส่วนหนึ่งในขบวนแห่ ซึ่งสอดคล้องกับปรานี วงษ์เทศ (2528, น.224-324) กล่าวว่า การเล่นของคนไทยในอดีต มักมีความสัมพันธ์อยู่กับประเพณี พิธีกรรม และการทำมาหากิน และอุดม หนูทอง (2531) ยังเห็นสอดคล้องว่า การเล่นพื้นบ้านเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่ชาวบ้านสมัยก่อนสร้างสรรค์ขึ้น แต่ละถิ่นเป็นมรดกที่ชาวบ้านสั่งสม สืบทอด ปรับเปลี่ยน เพื่อความเหมาะสม และเมื่อการเล่นกลองยาวเข้าสู่ช่วงของการเริ่มจัดการแข่งขันก็ได้มีการปรับปรุงรูปแบบ กระบวนการฟ้อนจากท่าธรรมชาติ มาเป็นท่าฟ้อนสวยงาม มีการแปรขบวนใน

การฟ้อนอีกด้วย จึงนำไปสู่การประยุกต์รูปแบบตามเงื่อนไขของการประกวดโดยองค์ประกอบหลัก ยังยึดแบบโบราณอยู่เพื่อคงเอกลักษณ์ของกลองยาววาปีปทุม และประเพณีการแข่งขันกลองยาวที่จัดขึ้นทุกปี

2. องค์ประกอบของการฟ้อนกลองยาวอำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม ประกอบไปด้วยเครื่องดนตรีที่มีทั้งเครื่องดนตรีพื้นบ้านและเครื่องดนตรีสากล วิธีการบรรเลงกลองยาวจะบรรเลงจังหวะดั้งเดิมก่อนแล้วจึงบรรเลงจังหวะประยุกต์ มีทั้งบรรเลงอยู่กับที่และบรรเลงในขบวนแห่ มีการโสรสีลาการต่อตัวด้วยรูปแบบต่าง ๆ ท่าฟ้อนเป็นท่าดั้งเดิมที่มีความเป็นพื้นถิ่น ซึ่งท่าฟ้อนยังคงอัตลักษณ์ความเป็นพื้นบ้านอีสานที่ชุมชนร่วมกันรักษาไว้มานาน ซึ่งสอดคล้องกับสมบัติ ทับทิมทอง (2544, น.85-87) พบว่า ขบวนฟ้อนกลองยาวเป็นบ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมประเพณีที่ได้รับการถ่ายทอดต่อเนื่องมาเป็นลำดับ สามารถดำรงอยู่ได้เนื่องจากได้รับการส่งเสริม สนับสนุนและสืบสานจากท้องถิ่น อีกทั้งสอดคล้องกับบุญจวน อิศรานุวัฒน์ (2542, น.148-150) ได้ศึกษาแล้วพบว่า กลองยาวเป็นดนตรีท้องถิ่นที่สร้างความบันเทิงแก่ชุมชน และการฟ้อนกลองยาวก็เป็นการแสดงออกที่แผ่สุนทรียะของความเป็นพื้นถิ่นที่สวยงามและบริสุทธิ์ ซึ่งสอดคล้องกับพรดิน บัวพัฒน์ (2542, น.101-106) ที่อธิบายว่า กลองยาวเป็นวัฒนธรรมของชาวอีสานที่อยู่คู่กับฮีตสิบสองคองสิบสี่มายาวนาน กระบวนการฟ้อนมาจากธรรมเนียมสืบทอดของชาวอีสานอย่างแท้จริง สุนทรีภาพที่เกิดจากจังหวะดนตรีและการฟ้อนที่เป็นทำนองแสดงอัตลักษณ์ของพื้นถิ่นที่สวยงามตามธรรมชาติ ทำให้กลองยาวกลายเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตของคนอีสาน

3. การประยุกต์การฟ้อนกลองยาวอีสานจะต้องคำนึงถึงคุณค่าของการแสดงพื้นบ้าน ที่เป็นมรดกชุมชน และพยายามรักษานาฏยลักษณ์ดั้งเดิมไว้ด้วย สอดคล้องกับกานดา ทวีวัฒน์ปกรณ์ (2543, น.8) ที่อธิบาย แนวคิดในการประยุกต์ว่า การประยุกต์มักอาศัยเพียงลักษณะเฉพาะหรือเอกลักษณ์ที่เด่นทางด้านโครงสร้างท่าทางด้านการเคลื่อนไหว หรือลักษณะสำคัญมาเป็นหลักในการคิดการประยุกต์ท่าฟ้อนกลองยาวภายใต้บริบทของวัฒนธรรมท้องถิ่นนิยม จึงยังคงท่าฟ้อนดั้งเดิมไว้ แล้วผสมผสานท่าฟ้อนที่ได้รับความนิยมเข้ามาเพิ่ม ด้วยวิธีการปรับปรนวัฒนธรรม จึงทำให้วัฒนธรรมท้องถิ่นยัง “คงรูป” เดิมไว้

ทั้งนี้ จากการศึกษาฟ้อนกลองยาวอีสาน: นาฏยลักษณ์และการประยุกต์การแสดงพื้นบ้านในบริบทวัฒนธรรมท้องถิ่นนิยม นอกจากพบองค์ความรู้ในด้านศิลปะการแสดงแล้ว พบว่า การแสดงกลองยาวเป็นเครื่องมือของชุมชนที่สามารถจัดระเบียบสังคม ปลุกจิตสำนึกความเป็นท้องถิ่น ความสามัคคี การมีส่วนร่วม ส่งเสริมรายได้ และเศรษฐกิจชุมชน ฟ้อนกลองยาวสามารถเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมภูมิปัญญาเศรษฐกิจได้เป็นอย่างดี

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

1.1 ควรมีควมส่งเสริมให้มีการถ่ายทอดและสืบทอดอัตลักษณ์ในการฟ้อนกลองยาว โดยการบรรจุไว้เป็นหลักสูตรท้องถิ่นในสถานศึกษาเพื่อเป็นการสืบทอดอย่างมีระบบ

1.2 ควรมีการสนับสนุนอุตสาหกรรมการนำกลองยาวในท้องถิ่นให้เข้าเป็นสินค้าโอท็อป เพื่อให้คนในท้องถิ่นมีรายได้จากการจำหน่ายกลองอีกทางหนึ่ง นอกจากกิจกรรมการแข่งขัน กลองยาวประจำปี

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการศึกษาพัฒนาการของการละเล่นพื้นบ้านอื่น ๆ ที่มีอัตลักษณ์ของท้องถิ่นซึ่งควรแก่การอนุรักษ์ไว้ โดยพยายามศึกษาค้นคว้ารูปแบบดั้งเดิมไว้ให้มากที่สุด เพื่อเป็นการรวบรวมองค์ความรู้ไว้ให้คนรุ่นหลังในสถาบันการศึกษาในระดับต่าง ๆ ได้ศึกษาต่อไป

2.2 ควรมีการศึกษารวบรวมการฟ้อนกลองยาวของแต่ละภาคในประเทศไทย เพื่อให้เห็นอัตลักษณ์แตกต่างหรือวัฒนธรรมที่ใกล้เคียงกัน

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณ ท่านสนับสนุนการวิจัยจากคณะศิลปกรรมศาสตร์และวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อการอนุรักษ์ให้ฟ่อนกลองยาวอีสานเป็นมรดกด้านศิลปะและวัฒนธรรมของชุมชนสืบไป

เอกสารอ้างอิง

- กานดา ทิววัฒน์ปกรณ์, (2543). *ผลการฝึกแบบการคิดที่มีต่อความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3*. (ปริญญาานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.
- เจริญชัย ชนไฟโรจน์. (2530). *“ดนตรีพื้นบ้านอีสาน”*. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- ชัชวาลย์ วงษ์ประเสริฐ. (2535). *คู่มือการอบรมนาฏศิลป์พื้นบ้านอีสานโครงการส่งเสริมวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. มหาสารคาม: ศรีนครินทรวิโรฒ
- นพรัตน์ บัวพัฒน์. (2542). *กลองยาวกับประเพณีฮีตสิบสองของชาวบ้านยางกู อำเภอรวยบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท). มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ปรานี วงษ์เทศ. (2538). *พื้นบ้านพื้นเมือง*. กรุงเทพฯ: เจ้าพระยา.
- มนู ครุฑไชยันต์. (2526). *กลองยาวอีสาน*. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- รัฐจวน อิศรานันต์. (2542). *ศึกษากลองยาวอำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด*. (วิทยานิพนธ์ ศศ.ม.). มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สมบัติ ทับทิมทอง. (2544). *สภาพการดำรงอยู่ของกลองยาวอำเภอนาหว้า จังหวัดมหาสารคาม*. (การศึกษาค้นคว้าอิสระ ศศ.ม.). มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- อุดม หนูทอง. (2531). *ดนตรีและการละเล่นพื้นบ้านภาคใต้*. สงขลา: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.